



# Runstensvård 2021

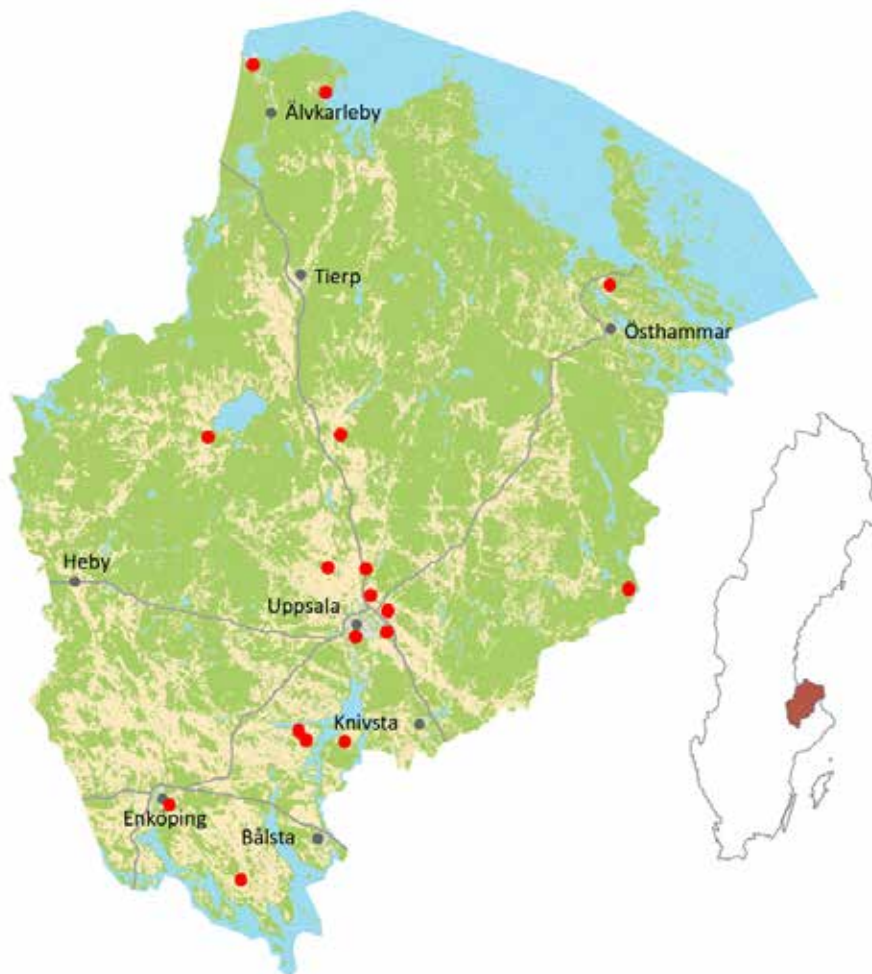
En redogörelse för årets insatser



# **Runstensvård 2021**

**En redogörelse för årets insatser**

**Robin Lucas**



## Upplandsmuseets rapporter 2021:27

ISSN 1654-8280

BEARBETNING AV FOTON: Robin Lucas och Olle Norling

BEARBETNING AV PLANER: Robin Lucas

OMSLAGSBILD: Robin Lucas efterbehandlar U 497 vid Tibble, Husby-Långhundra socken, med 70% etanollösning sedan runinskriften legat täckt av UV-beständig textil, presenning och sandsäckar i 14 månader. Foto, Andreas Hennius, Upplandsmuseet.

GRANSKNING: Anna Ölund

UPPHOVSRÄTT: om inget annat anges: Creative Commons licens CC BY. © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

GRAFISK FORMGIVNING OCH PRODUKTION: Malin Lucas

DIGITALT TRYCK: Kph, Uppsala

© UPPLANDSMUSEET, 2021

---

Upplandsmuseet  
Drottninggatan 7, 753 10 Uppsala  
Telefon 018-169100  
[www.upplandsmuseet.se](http://www.upplandsmuseet.se)

# Innehåll

---

<b>Sammanfattning .....</b>	<b>6</b>
<b>Inledning .....</b>	<b>7</b>
<b>Bakgrund .....</b>	<b>8</b>
Målsättning och metod .....	8
<b>Genomförande .....</b>	<b>10</b>
Insatser för Prio 1-stenar .....	10
Röjning .....	15
Rengöring.....	15
Universitetsparken och Domkyrkan .....	22
Övriga runstensnyheter 2021.....	23
<b>Framtida åtgärder.....</b>	<b>25</b>
<b>Administrativa uppgifter .....</b>	<b>26</b>
<b>Referenser .....</b>	<b>27</b>
Litteratur .....	27
Skrivelser .....	27
Internetkällor .....	27

# Sammanfattning

---

Baserat på resultatet av den stora inventering som genomfördes 2018/2019 har Upplandsmuseet under 2021 genomfört vårdinsatser på runstenar. Sammanlagt har fem stenar antingen flyttats och renoverats, riktats eller markförankrats. Sammanlagt 18 stenar belägna ute i det uppländska landskapet har rengjorts under året. Detta inkluderar två stenar som tidigare har varit föremål för experiment med rengöringsmetoder samt 16 stenar i ett nytt urval. Stenarna har torrengjorts varefter de behandlats med 70% etanollösning. Ett speciellt projekt för röjningsinsatser kring stenar var tänkta att inledas med utbildningsinsatser för länets hembygdsföreningar. Detta har liksom föregående år

kommit att skjutas på framtiden pga Covid 19-pandemin. Kontakter har dock tagit med ett antal föreningar och flera kurser planeras till våren 2022.

Ett separat rengöringsprojekt har inletts vilket omfattar 16 runstenar belägna i Universitetsparken i Uppsala samt längs Uppsala Domkyrkas sydsida. Projektet använder delvis samma metod som beskrivits ovan och kommer att presenteras närmare i en separat rapport.

I rapporten redogörs även kort för övriga runstensrelaterade arbeten som bedrivits i Uppsala län under 2021, både av Upplandsmuseet och våra samarbetspartners.





# Inledning

Upplandsmuseet har under 2021 fortsatt det kulturmiljövårdsprojekt inriktat på länets runinskrifter som initierades året innan. Projektet är en naturlig fortsättning på den inventering av dessa lämningar som Upplandsmuseet bedrev 2018/2019. Inventeringen påvisade ett stort behov av vårdinsatser (Lucas 2020a). Efter en projektbeskrivning med ansökan om finansiering beviljades medel från Länsstyrelsen (lst dnr 435-1872-20). Arbetet inbegrep riktning och markförstärkning, flytt, samt rengöring av ett antal inskrifter ute i Uppsala län (lst dnr 431-2402-20).

Fältarbetet bedrevs mellan augusti och november 2021. Projektledare var Robin Lucas, som även författat rapporten. Rapporten diskuterar även åtgärder som låg utanför det aktuella vårdprojektet, men också är ett resultat av 2018/2019 års inventering. För enkelhetens skull används fortsättningsvis huvudsakligen begreppet runstenar eller stenar även för inskrifter på block eller berghällar.



Figur 1. U 687, en runinskription gjord av mästaren Öpir på ett markfast block vid Sjosta, Skoklosters socken. Stenen var hårt angripen av lav och mossa (jämför figur 23). Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

# Bakgrund

---

Åren 2018 och 2019 genomförde Upplandsmuseet en stor inventering av Uppsala läns utomhus belägna runstenar (Lucas 2020a). Sammanlagt besöktes 423 objekt och uppgifter togs om skyltning, stenarnas skick, imålning, tillgänglighet samt skymmande vegetation. Resultatet visade på ett mycket stort vårbekov:

- Ett 30-tal runstenar var så akut hotade att de behövde akuta vårdinsatser (s k Prio 1-stenar enligt inventeringen).
- En tredjedel av stenarna var så täckta av mossa och lav att runor eller ornamentik inte kunde ses läsas.
- Hälften av stenarna saknade eller hade bristfällig skyltning.
- Större delen av stenarna saknade imålning, eller hade blekt eller ojämn imålning.
- Närmare hälften av stenarna stod så att de skymdes eller direkt hotades av omkringliggande vegetation.

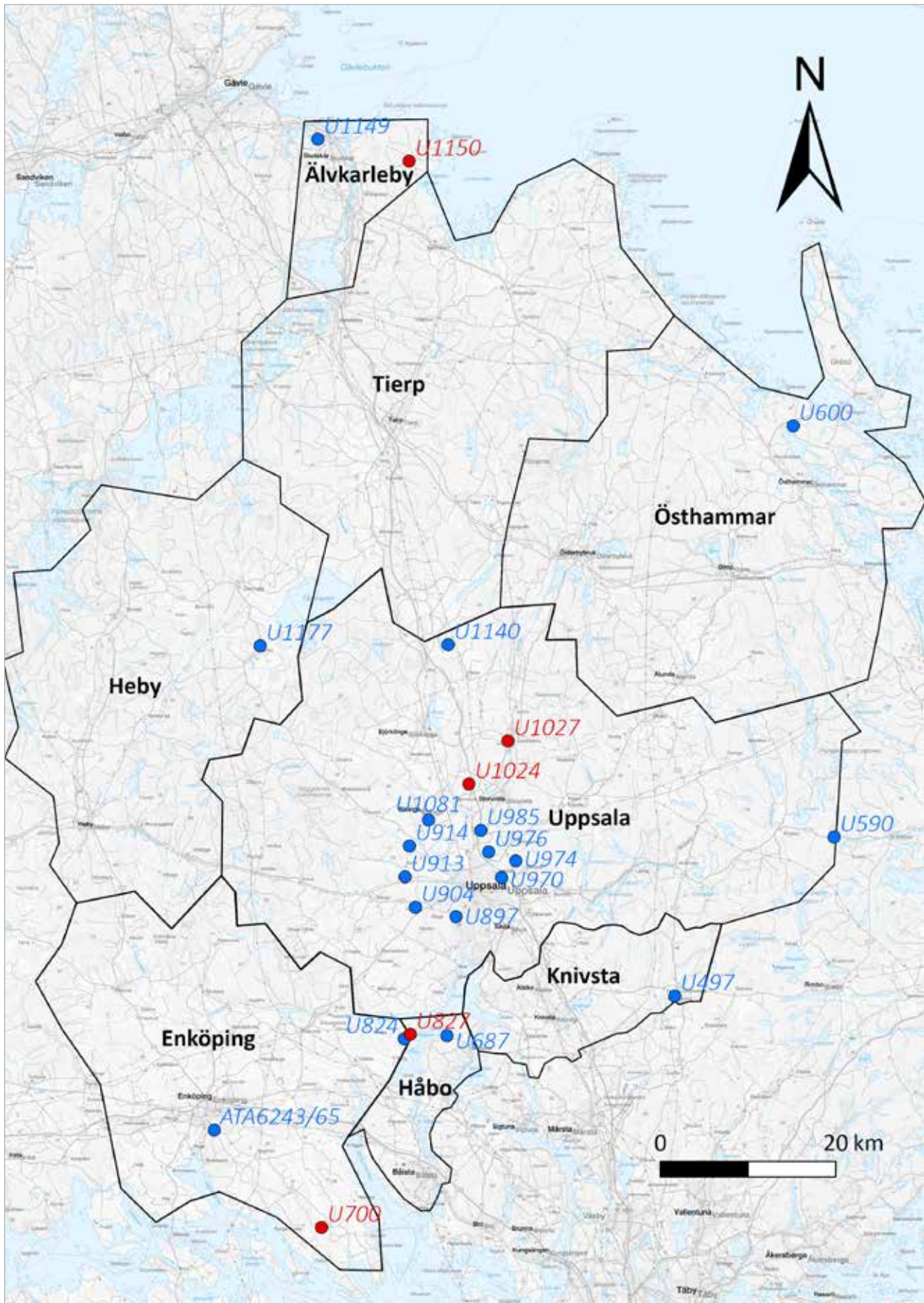
Under inventeringens gång åtgärdades tre av de allvarligast hotade (Prio 1-) runstenarna. Ytterligare 11 stenar åtgärdades under 2020 (Lucas 2020b). Av de 31 Prio 1-stenarna återstod 2021 sex som Upplandsmuseet åtagit sig att själv åtgärda, samt tio stenar som bedömdes behöva konservatorsåtgärder.

## Målsättning och metod

Medlen som länsstyrelsen beviljade (lst dnr 435-1872-20) var avsedda att fördelas över tre olika delområden:

- Insatser för Prio 1-stenar. Metoden som användes var baserad på de tre stenar som museet åtgärdade under 2018/19 och innebar bland annat att en grävmaskin lyfte upp eller riktade stenarna, varefter de markförankrades med sten och singel. I flera fall gjordes bedömningen att maskin inte var nödvändig, utan att arbetet med markförankringen kunde utföras för hand. En sten blev även föremål för konservatorsåtgärder.
- Rönjningsinsatser kring stenar. Detta var huvudsakligen tänkt som en utbildningsinsats. Tanken var att länets hembygdsföreningar skulle erbjudas kurser i enkel runstensvård, inklusive rönjning. Utbildningarna var tänkta att förläggas över fem kurstillfällen, med representanter för flera hembygdsföreningar vid varje tillfälle. Varje kurstillfälle skulle innehålla en kort informationsföreläsning, följt av en gemensam exkursion med praktiska övningar, då en eller två runstenar skulle vårdas.
- Rengöringsinsatser. Baserat delvis på utfallet av föregående års rengöringsexperiment (Lucas 2020b, s 16f) och delvis på en åtgärdsplan framtagen av konservator Daniel Kwiatkowski, användes en rengöringsmetod med skonsam torregöring följt av etanolbehandling.





Figur 2. Stenar som åtgärdats under 2021 (utom Universitetsparken/Uppsala Domkyrka). Rött = rikttnings, markförankrings eller konservatorsåtgärder. Blått = Rengörings- och röjningsåtgärder.

# Genomförande

Under 2021 var sammanlagt 39 runstenar föremål för någon form av kulturmiljövårdande åtgärder (se skrivelser i referenser). En sten har efter flytt och konservatorsinsatser ställts upp i sitt nya läge, fyra stenar har riktats eller markförankrats och 18 har varit föremål för rengöring.

Ytterligare nio stenar i Universitetsparken i Uppsala och sju stenar vid Uppsala domkyrka är föremål för pågående vårdinsatser inom ramen för ett separat vårdprojekt. Detta projekt presenteras kort här, men kommer avhandlas utförligare i en egen rapport under 2022.

## Insatser för Prio 1-stenar

Sammanlagt fem Prio 1-stenar åtgärdades under 2021. Det rörde sig om stenar som satt sig eller stod löst i sina fundament. I de flesta fall involverade åtgärden att lös torv och rötter kring stenen togs bort. I två fall, U 1024 och U 1027, användes grävmaskin för att rikta upp stenen respektive flytta den till sitt nya läge. I övriga fall gjordes åtgärderna för hand. Två stenar, U 700 och U 1150, hade lossnat från sina fundament och U 700 över-skuggades också av en tall som behövde trimmas. En sten, U 825, stod på en bergställ och hade aldrig varit ordentligt markförankrad. Sedan allt organiskt material avlägsnats fylldes eventuella håligheter igen med sand och/eller singel, som packades. Avslutningsvis lades ett 0,1–0,3 m tjockt lager av sand och/eller singel upp kring stenarna och packades.

Signum	Plats	Socken	Kommun	LämningsNr	RaäNr	Åtgärd
U 700	Kynge	Veckholm	Enköping	L1941:15	Veckholm 49:2	Röjning/ Markförstärkning
U 825	Gymminge	Holm	Enköping	L1943:1434	Holm 2:1	Markförankring/Markförstärkning
U 1024	Vaxmyra	Ärentuna	Uppsala	L1941:4838	Ärentuna 45:1	Riktning/Markförankring/ Markförstärkning
U 1027	Lena kyrka	Lena	Uppsala	L1942:2638	Lena 93:3	Flytt/Renovering/Uppställning
U 1150	Gårdskär	Älvkarleby	Älvkarleby	L1941:8743	Älvkarleby 111:1	Markförankring/Markförstärkning

Figur 3. Sammanfattande tabell med de vårdinsatser på Prio 1-stenar som genomfördes/slutfördes 2021.





Figur 4. U 700 vid Kynge, Veckholms socken, före och efter röjning och markförankring. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.





Figur 5. U 825 vid Gymminge, Holms socken, före och efter markförankring. Stenen behöver fortfarande göras ren och kommer enligt planeringen för 2022 ingå i en konserveringsstudie. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.



Figur 6. U 1024 vid Vaxmyra, Ärentuna socken, före och efter riktning, markförankring och markförstärkning. Skogen runt om kommer att röjas av markägaren vintern 2022. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.





Figur 7. U 1150 vid Gårdskär, Älvkarleby socken, före och efter markförankring. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

## Flytt och renovering av runstenen U1027

Åtgärderna för runstenen U 1027 var de dyraste och mest omfattande som genererats under projektet och kommer behandlas närmare. Stenen påträffades ursprungligen under restaureringsarbeten i Lena kyrka på 1860-talet. Den slogs vid tillfället sönder och delarna lades utanför kyrkan. Troligen försvann flera bitar i samband med detta. År 1951 fogades några av bitarna ihop och ställdes upp i en hage söder om kyrkan. Bredvid stod en mer välbevarad runsten (U 1026), som tidigare suttit i bogårdsmuren vid Lena kyrka (Wessen & Jansson 1953, s 256f). Under Upplandsmuseets inventering 2018/2019 konstaterades att stenen lossnat från sitt betongfundament. Detta hade dessutom vitttrat och stod löst i marken. Stenen kategoriserades därför som Prio 1. Även U 1026 stod löst och lutade. Ägarna till den hästgård där hagen ingick hade flera gånger uttryckt oro för sina hästar, med tanke på runstenarnas skick. Efter beslut av länsstyrelsen flyttades därför runstenarna 2019 från hagen (Göthberg, Skrivelse 2021-08-13). Efter samråd med Vattholma pastorat bestämdes att de bägge stenarna skulle ställas upp på en gräsplan norr om Lena kyrka.

U 1026 sattes upp på en gräsplan 50 m norr om kyrkan våren 2020 (Lucas 2020b, s 11, 15), medan U 1027 restaurerades under vintern 2020/2021. De fyra fragment som varit sammanfogade togs isär, rengjordes och sammanfogades igen med nya rostfria stift. Till dessa sammanfogades ytterligare tre lösa fragment. Dessutom ersattes försvunna delar av stenen med tillslagen granit (se grafik i Lucas 2020b, s 17). Restaureringsarbetet utfördes av Daniel Kwiatkowski, konservator på Skanska, och Marcel Müller, stenhuggare på Upplands Stenhuggeri.

Runstenen restes på sin nya plats under försommaren 2021. Stenen levererades med lastbil från stenhuggaren och med hjälp av grävmaskinen ställdes den på plats i ett förgrävt hål. Marken runt stenen återställdes. Stenen står nu sida vid sida med U 1026, på en betydligt mer framträdande och tillgänglig plats. Båda stenarna är tydligt synliga för besökare till kyrkan och kyrkogården. Lennart Swanström från Länsstyrelsen försåg också båda stenarna med nya skyltar. Senare under året imåldes stenarna även av Magnus Källström, Riksantikvarieämbetet.





Figur 8. Runstenarna U 1027 (v) och U 1026 (h) på sina gamla platser, i en avstängd hästhage söder om Lena kyrka. Stenen i gräset framför U 1027 utgör en del av denna och hade av någon anledning aldrig sammanfogats med resten. I bakgrunden skymtar Lena kyrka. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.



Figur 9. U 1026 (v) och U 1027 (h) på sina nya platser uppe vid Lena kyrka. Magnus Källström, Riksantikvarieämbetet, är i färd med att måla i U 1027. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.





Figur 10. U 1027 vid Lena kyrka före (v) och efter (h) flytt, renovering och uppställning på ny plats vid kyrkan. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

## Röjning

Eftersom denna del av projektet huvudsakligen var tänkt att bedrivas som ett utbildningsprogram riktad mot hembygdsrörelsen kom det att skjutas på framtiden som en följd av Covid 19-pandemin. Under hösten 2021, när de restriktioner som Folkhälsomyndigheten anmodat började lätta, hölls dock ett föredrag för Lagunda hembygdsförening och de uttryckte intresse av att agera faddrar för de runstenar som fanns inom Lagunda härads gränser. Upplandsmuseet gjorde en uppdatering av ett informationsblad som skickades ut till hembygdsförbundet under 2020, innehållande allmänna råd och tips om runstensskötsel. Flera andra hembygdsföreningar har visat intresse av att delta i utbildning kring runstensvård och åtminstone två kurstillfällen planeras till våren 2022.

## Rengöring

### Experiment på U 497, U 904 och U 933

Innan rengöringen sattes igång i stor skala ville Upplandsmuseet göra ett rengöringsexperiment där två olika metoder prövades. Experimentet inleddes under 2020, men var inte avslutat förrän 2021, varför resultatet presenteras i denna rapport. Den första metoden involverade övertäckning med UV-beständig textil och presenning under en period av 12–14 månader. Metoden hade tidigare använts av Bohusläns museum på maritima ristningar på Västkusten. Denna metod användes för runstenarna U 904 samt U 497. Den sistnämnda spritbehandlades även innan övertäckning. Experimentet gav inte ett entydigt resultat, eftersom U 904 fortfarande hade en del lav (Hennius, skrivelse 2021-03-26), medan U 497 å andra sidan var i princip ren (Lucas, skrivelse 2021-09-13). Huruvida skillnaden i resultat beror på förbehandlingen med sprit, eller skiftande arter av mossor och lavar, eller någon annan parameter är oklart.





Figur 11. U 497, en runinskrift i fast berg vid Tibble, Husby-Långhundra socken, före (över) och efter (under) grovrensning, spritning, övertäckning i 14 månader samt finrensning. Under tiden som inskriften var övertäckt genomförde Husby Långhundra hembygdsförening en omfattande röjning och avverkning av växtligheten i området. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.





Figur 12. U 904 vid Läby vad, Läby socken, före (v) och efter (h) grovrensning, övertäckning i 12 månader samt finrensning. Viss förbättring kan anas, men mycket lav återstår. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Den andra metoden innebar att stenarna efter torrensning behandlades med 70% etanol. Metoden har använts länge på runristningar, bland annat på den s k Granbyhällen utanför Vallentuna. Där testades flera olika metoder på samma lämning. Förutom etanolbehandling prövades även övertäckning med ljusstätt material samt övertäckning med bentonitlera. Etanolhandling bedömdes som den bästa metoden, även om effekten inte var klart synlig förrän efter fyra år (Ernfridsson 2017). Baserat på dessa rön genomförde Upplandsmuseet under 2020 ett experiment med stenen U 933

vid Uppsala domkyrka, som grovrensades med träspatel och mjuk borste och sedan etanolbehandlades flera gånger. Behandlingen uppvisade först ingen tydlig förändring, vilket också noterades i rapporten för detta års runstensåtgärder (Lucas 2020b, s 18). Efter ett år var emellertid stenen noterbart renare. Det verkar bekräfta Ernfridssons observationer om att rengöring med etanol är den effektivare metoden, även om upprepad behandling och lång tid krävs. Metoden kommer att användas tills vidare, men planerade experiment kan komma att komplettera metodiken i framtiden.



Figur 13. U 933 vid Uppsala domkyrka, före (v) och efter (h) grov rengöring och upprepad etanolbehandling. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

## Rengjorda stenar 2021

Sammanlagt valdes 16 stenar ut för att rengöras under 2021. 15 av stenarna besöktes två gånger under perioden augusti-november 2021. Stenen ATA 6243/65 besöktes för första gången sent på året, varför det andra besöket har skjutits till våren 2022.

Vid det första besöket gjordes först en grundlig torrengöring, där den lösa mossan och laven avlägsnades med en träspatel och en mjuk borste. Därefter sprutades stenarna med en blandning av 70% etanol och 30% avjoniserat, destillerat vatten.

Vid andra besöket gjordes en lättare torrengöring, då stenarna borstades av med en mjuk borste, varefter etanolbehandlingen upprepades. Mellan varje steg fotograferades stenarna. När fotografierna sedan jämfördes kunde betydande skillnader ses mellan de olika stenarna när det gäller behandlingens resultat.

Baserat på stenarnas utseende före och efter behandlingen gjordes en fyrgradig skala över hur

effektiv behandlingen varit hittills. Denna presenteras i fältet Status i tabellen nedan. Stenarnas status varierar från som bäst en närmast ren yta till som värst ingen förbättring.

- I. Tydlig förbättring, stenen är i princip ren.
- II. Tydlig förbättring, men en del lav återstår.
- III. Viss förbättring, men mycket lav återstår.
- IV. Ingen eller mycket liten synlig förbättring.

Anledningen till den stora variationen i förbättring kan inte i nuläget säkerställas, men det noterades att flera av de värst anfräta stenarna, som även uppvisade minst förändring efter två behandlingar, var belägna i eller i direkt anslutning till modernt brukad åkermark. En möjlighet är att stenarnas yta påverkats av konstgödsel som spritts i närheten och stimulerat tillväxten av lav och mossa. Med tanke på att det kan dröja innan effekten till fullo syns, behöver stenarna besökas igen under 2022.



Signum	Plats	Socken	Kommun	LämningsNr	RaäNr	1a Besöket	2a Besöket	Status
ATA 6243/65	Gånsta	Vårfrukyrka	Enköping	L1941:7557	Vårfrukyrka 239:1	2021-10-27 Torrengöring/ Etanolbehandling 1	Våren 2022	-
U 590	Burvik	Knutby	Uppsala	L1943:6375	Knutby 36:1	2021-08-31 Torrengöring/ Etanolbehandling 1	2021-11-23 Torrengöring/ Etanolbehandling 2	II
U 600	Sund	Börstil	Östhammar	L1943:346	Börstil 1:1	2021-08-31 Torrengöring/ Etanolbehandling 1	2021-11-23 Torrengöring/ Etanolbehandling 2	III
U 687	Sjusta	Skokloster	Håbo	L1942:6554	Skokloster 14:1	2021-09-10 Torrengöring/ Etanolbehandling 1	2021-10-27 Torrengöring/ Etanolbehandling 2	I
U 824	Holmskyrka	Holm	Enköping	L1943:1575	Holm 6:1	2021-09-16 Torrengöring/ Etanolbehandling 1	2021-10-27 Torrengöring/ Etanolbehandling 2	II
U 897	Norby	Bondkyrko	Uppsala	L1941:2756	Uppsala 338:1	2021-09-01 Torrengöring/ Etanolbehandling 1	2021-10-29 Torrengöring/ Etanolbehandling 2	III
U 913	Brunnby	Börje	Uppsala	L1944:9747	Börje 244:1	2021-09-22 Torrengöring/ Etanolbehandling 1	2021-10-28 Torrengöring/ Etanolbehandling 2	III
U 914	Ströja	Börje	Uppsala	L1943:447	Börje 67:1	2021-09-22 Torrengöring/ Etanolbehandling 1	2021-10-28 Torrengöring/ Etanolbehandling 2	I
U 970	Bolsta	Vaksala	Uppsala	L1941:2596	Uppsala 82:2	2021-08-31 Torrengöring/ Etanolbehandling 1	2021-10-28 Torrengöring/ Etanolbehandling 2	II
U 974	Jädra	Vaksala	Uppsala	L1941:3743	Vaksala 185:1	2021-08-31 Torrengöring/ Etanolbehandling 1	2021-10-28 Torrengöring/ Etanolbehandling 2	II
U 976	Råby	Vaksala	Uppsala	L1941:4573	Vaksala 208:1	2021-09-01 Torrengöring/ Etanolbehandling 1	2021-10-28 Torrengöring/ Etanolbehandling 2	IV
U 985	Hämringe	Uppsala	Uppsala	L1941:3201	Uppsala 150:1	2021-09-01 Torrengöring/ Etanolbehandling 1	2021-10-28 Torrengöring/ Etanolbehandling 2	III
U 1081	Forkarby	Bälinge	Uppsala	L1944:8926	Bälinge 330:1	2021-09-01 Torrengöring/ Etanolbehandling 1	2021-10-28 Torrengöring/ Etanolbehandling 2	IV
U 1140	Burunge	Vendel	Tierp	L1941:6145	Vendel 180:1	2021-09-07 Torrengöring/ Etanolbehandling 1	2021-10-29 Torrengöring/ Etanolbehandling 2	III
U 1149	Fleräng	Älvkarleby	Älvkarleby	L1941:8449	Älvkarleby 144:1	2021-08-31 Torrengöring/ Etanolbehandling 1	2021-11-23 Torrengöring/ Etanolbehandling 2	III
U 1177	Hässelby	Harbo	Heby	L1939:5711	Harbo 282	2021-09-07 Torrengöring/ Etanolbehandling 1	2021-10-29 Torrengöring/ Etanolbehandling 2	III

Figur 14. Tabell över stenar som rengjordes 2021. En klar majoritet av stenarna uppvisar en klar förbättring. Åtminstone två uppvisar ingen förbättring efter två etanolbehandlingar.



Figur 15. Status I: Tydlig förbättring, stenen är i princip ren. U 914 vid Ströja, Börje socken, före (v) och efter (h) grovrensköning och två etanolbehandlingar. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.



Figur 16. Status II: Tydlig förbättring, men en del lav återstår. U 824 vid Holms kyrka, före (v) och efter (h) grovrensköning och två etanolbehandlingar. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.





Figur 17. Status III: Viss förbättring, men mycket lav återstår. U 985 vid Hämringe, Uppsala socken, före (v) och efter (h) grovrensning och två etanolbehandlingar. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.



Figur 18. Status IV: Ingen eller mycket liten synlig förbättring. U 1081 vid Forkarby, Bälinge socken, före (v) och efter (h) grovrensning och två etanolbehandlingar. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.



## Universitetsparken och Domkyrkan

I Universitetsparken står nio runstenar uppställda, en tradition som började 1921 när Museet för nordiska fornsaker flyttade till Gustavianum från Linneträdgården. Flera av stenarna hade flyttats in till staden av olika runologer under 1600- till 1900-talen, och återfanns på olika platser och samlingar. Andra har påträffats inne i staden. Till dessa ska läggas sju stenar som påträffats under reparations- och ombyggnadsinsatser i Uppsala domkyrka och numera står uppställda längs katedralens sydsida. Sedan propåer om stenarnas tillstånd kommit in bland annat från Uppsala Universitet tog Länsstyrelsen 2021 beslut om att stenarna skulle rengöras snarast.

Det vårdprogram som ligger till grund för åtgärderna togs fram av konservator Daniel Kwiatkowski, DK Stenkonservering. Projektet bedrivs i två etap-

per, varav den ena genomfördes under hösten 2021. Då gjordes en översiktlig torrensöring av de 16 berörda runstenarna. Varje sten rengjordes från lös mossa och torr lav med en träspatel och en mjuk borste, varefter stenen behandlades med etanollösning på samma sätt som beskrivits ovan. Den andra etappen kommer att genomföras under våren 2022 och inleds med en mer grundlig torrensöring med industridammsugare. Därefter följer en våtrensöring med ångtvätt. Arbetet avslutas med ytterligare en etanolbehandling. De vårdåtgärder som vidtagits kommer sammanställas i en separat rapport 2022. Resultatet av den första behandlingen har varit över förväntan, och flera stenar ser nu mycket rena ut. Intressant är att se om opportunistiska arter av lav och mossa etablerar sig på stenarna innan det blir dags för nästa etapp.



Figur 19. U 939 i Universitetsparken före (v) och efter (m) grovrensöring och en etanolbehandling, samt två veckor efter behandlingen (h). Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

## Övriga runstensnyheter 2021

Utöver de åtgärder som redogjorts för ovan har flera andra runstensrelaterade aktiviteter bedrivits i Uppsala län under 2021, där Upplandsmuseet varit direkt eller indirekt inblandande. Det rör sig om både rent antikvariska åtgärder och dokumentation, kulturmiljövård och förmedling.

Källström från Riksantikvarieämbetet har under året även målat runstenen på Upplandsmuseets gård. Stenen Fv 1988:243 påträffades 1959 vid grävarbeten på Akademiska sjukhuset och har stått på Upplandsmuseet sedan det tidiga 1960-talet. Vården av stenen har varit eftersatt under många år och skymdes den av en rosenbuske. I sambands med runstensinventeringen rensades stenen fram och rengjordes. Dessutom försåg länsstyrelsen stenen med en ny informationsskylt.

Under året gjordes även flera nya runfynd vid Övergrans kyrka. Malin Lucas från Upplandsmu-

seet och Magnus Källström från Riksantikvarieämbetet dokumenterade två nyfunna fragment på sakristians vind. Fragmenten hade påträffats när ett 2 m stort fågelbo höll på att rivas bort. På ett av fragmenten stod det ovanliga namnet Håsten, belagt från Södermanland men hittills inte funnet på en uppländsk runsten. Runornas form och användandet av ett kryssformat skiljetecken gjorde att fragmenten möjligen kunde attribueras till runristaren Fot. Vid samma tillfälle påträffades ytterligare två fragment i bogårdsmuren. Dessa saknade runor, men det ena fragmentet hade en slinga och det andra en del av ett rundjurshuvud med ett stort mandelformat öga (Källström <https://www.kblogg.se/2021/06/19/arets-forsta-och-andra-runfynd-2021/> 2021-12-16).



Figur 20. Till vänster runstenen Fv 1988:243 som den såg ut vid inventeringen 2018 (över) och efter röjning, rengöring och imålning (under). Till höger, Magnus Källström, Riksantikvarieämbetet, i färd att måla i stenen. Foto, Robin Lucas och Anna Ölund, Upplandsmuseet.





Figur 21. De fyra fragmenten som hittades vid Övergrans kyrka under 2021. Ovan de två i sakristians vind, nedan de två i bogårdsmuren.  
Foto, Malin Lucas, Upplandsmuseet.

Runstenar har även stått i fokus för en hel del förmedlingsinsatser från Upplandsmuseets sida under 2021. Framför allt gäller det stora runstensutställningen Tyde den som kan som öppnade under året. I anslutning till den finns programverksamhet, med ett antal föreläsningar samt flera runstensvandringar i Universitetsparken. Ett antal korta informationsfilmer om olika runstenar, med Robin Lucas, Torun Zachrisson och Magnus Källström har även publicerats på Upplandsmuseets Youtubekanal.

Ett antal kortare populärvetenskapliga texter om runstenar har författats av Andreas Hennius och har publicerats på Upplandsmuseets Facebook- och Instagramkonton.



Figur 22. Robin Lucas leder en runstenvandring i Universitetsparken under Arkeologidagen den 29 augusti 2021. Foto, Malin Lucas, Upplandsmuseet.



## Framtida åtgärder

Behovet av vårdinsatser för länets runstenar är fortsatt stort under 2022 och framåt. Ett prioriterat mål är att åtgärda de skadade och hotade runstenar som identifierades vid inventeringen 2018/2019. Här presenteras i punktform de åtgärder som Upplandsmuseet föreslår under 2022 (beroende på ekonomiska resurser).

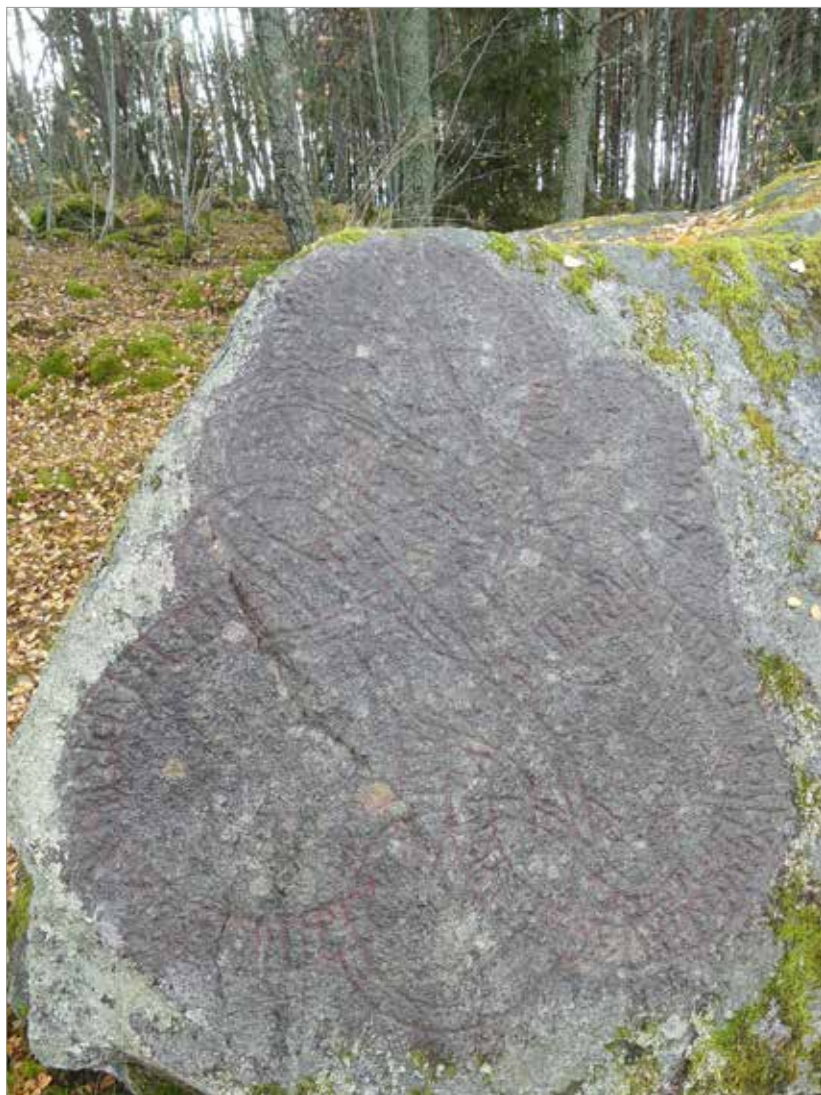
Lyft och stabilisering av en runsten, U 888. Stenen skulle ha åtgärdats under 2021, men var inte tillgänglig eftersom den stod i brukad åkermark. Upplandsmuseet kommer att samordna med brukaren om tillgång till marken.

Insatser från konservator på U 1146, där ett vittrat betongfundament hotar välta stenen.

Återbesök på stenar rengjorda under 2021, samt rengöring av cirka 20 nya stenar.

Genomförande av de utbildningsinsatser för hembygdsföreningar som ställdes in pga Covid 19-pandemin, beroende på om situationen fortsätter förbättras. I skrivande stund har 3–4 föreningar visat intresse, och en samordning kring utbildningsdatum kommer att ske tidigt under 2022.

En analys av lavtillväxt på ett urval stenar, med sikte på att ta fram mer effektiva och skonsamma rengöringsmetoder. Analysen är tänkt att utföras av Eva Ernfridsson.



Figur 23. U 687 vid Sjusa, Skoklosters socken, efter torrengöring och två etanolbehandlingar (jämför figur 1). Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.



# Administrativa uppgifter

---

*Plats:* Uppsala län.

*Fornlämningstyp:* Runinskrifter.

*Typ av undersökning:* Vårdinsatser.

*Uppdragsgivare:* Länsstyrelsen i Uppsala län.

*Fältarbetsperiod:* 2021-04-05 – 2021-11-23.

*Upplandsmuseets projektledare:* Robin Lucas.

*Övrig personal:* Andreas Henniuss, Malin Lucas och Anna Ölund, Upplandsmuseet samt Gunnar Söder, LPR AB (grävmaskinist).

*Upplandsmuseets diarienummer:* Ar-170-2020.

*Upplandsmuseets projektnummer:* 8770.

*Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum:* 435-1872-20, 2020-03-04 (beslut om att rekvirera och utbetala medel; 431-2404-20 (beslut om ingrepp i fast fornlämning).

*Dokumentationsmaterial:* Förvaras i Upplandsmuseets arkiv.

# Referenser

---

## Litteratur

Lucas, Robin 2020a. Runstenar i Uppsala län – ett unikt och hotat kulturarv. Inventering inför kulturmiljövårdande insatser. Upplandsmuseets rapporter 2020:1. Uppsala.

Lucas, Robin. 2020b. Runstensvård 2020. En redogörelse för årets insatser. Upplandsmuseets rapporter 2020:11. Uppsala.

## Skrivelser

Göthberg, Hans. 2019-04-23. Angående kontroll av flytt av runsten U1026 och U1027, RAÄ 93:2-4, Kunsta 2:3, Lena 1:46, Lena socken Uppsala kommun (lst dnr 431-2934-19). Upplandsmuseet skrivelse dnr 217-2019.

Hennius, Andreas. 2021-03-26. Angående vårdinsatser för runsten U904 (L1942:3974, Raä 20, Läby socken, Uppsala kommun), övertäckning i syfte att avlägsna påväxt av mossor och lavar. Upplandsmuseet skrivelse dnr 170-2020.

Lucas, Robin 2020-05-20. Angående uppställning av runsten U1026 (L1942:2122) vid Lena kyrka, fastighet Lena 1:46, Lena socken, Uppsala kommun (lst dnr 431-2404-20 och 431-2934-19). Upplandsmuseet skrivelse dnr 170-2020.

Lucas, Robin. 2021-08-13. Angående uppställning av runsten U 1027 (L1942:2638) vid Lena kyrka, fastighet Lena 1:46, Lena socken, Uppsala kommun (lst dnr 431-2934-19). Upplandsmuseet skrivelse dnr 217-2019.

Lucas, Robin. 2021-09-13. Angående vårdinsatser för runristning U497 (L1943:974), Husby Långhundra socken, Knivsta kommun (431-4578-2020). Upplandsmuseet skrivelse dnr 313-2020.

Lucas, Robin. 2021-09-16. Åtgärder på runsten U 1024 (L1941:4838) vid Vaxmyra, fastigheten Vaxmyra 13:1, Ärentuna socken, Uppsala kommun (dnr 431-2404-2020). Upplandsmuseet skrivelse dnr 170-2020.

Lucas, Robin. 2021-09-17. Åtgärder på runsten U 1150 (L1941:8743) vid Gårdskär, fastigheten Gårdskär 25:1, Älvkarleby socken, Älvkarleby kommun (dnr 431-2404-2020). Upplandsmuseet skrivelse dnr 170-2020.

Lucas, Robin. 2021-09-21a. Åtgärder på runsten U 825 (L1943:1434) vid Gymminge, fastigheten Sjö 1:1, Holms socken, Enköpings kommun (dnr 431-2404-2020). Upplandsmuseet skrivelse dnr 170-2020.

Lucas, Robin 2021. 2021-09-21b. Åtgärder på runsten U 700 (L1941:15) vid Kyngge, fastigheten Kyngge 1:1, Veckholms socken, Enköpings kommun (dnr 431-2404-2020). Upplandsmuseet skrivelse dnr 170-2020.

## Internetkällor

Källström, Magnus. <https://www.k-blogg.se/2021/06/19/arets-forsta-och-andra-runfynd-2021/> (2021-12-16)